

Ks. Tomasz Jelonek (PAT, Kraków)

Biblijne pojęcie przymierza

Przymierze należy do najbardziej podstawowych pojęć przekazu biblijnego, gdyż stało się modelem religii, jaka przedstawiona została w Piśmie Świętym. Każda religia jest związkiem pomiędzy Bogiem a ludźmi, a ponieważ Bóg jest istotą nieskończoną i poznanie Jego przewyższa możliwości poznawcze człowieka, jedyną drogą do możliwego pojęcia Boga jest droga analogii, modeli i symboli. Ludzkość zna kilka modeli religii, może to być model władcy i poddanych, model ojca i dzieci, ale Biblia ukazuje nam jeszcze jeden model, jakim jest przymierze. Nie przekreśla innych modeli, zwłaszcza modelu Boga-Ojca, jednak model przymierza stawia zdecydowanie na miejscu pierwszym. Model ten został wprowadzony przez Mojżesza przy formowaniu religii Izraela na kanwie objawienia synajskiego, stał się jednak tak powszechnym modelem, że opis biblijny w kategorii przymierza ujmuje także powszechną religię noachicką, jak i szczególną pobożność Abrahama.

Przymierze jako instytucja społeczna

Przymierze zanim otrzymało treść religijną i stało się wyrazem wzajemnego stosunku Boga i człowieka, było inspiracją dotyczącą wzajemnych stosunków między ludźmi.

Hebrajski termin בְּרִית (berît) ma niepewną etymologię i wciąż dla filologów przedstawia zagadkę. Wskazuje się na podobieństwo z akadyjskim barû, co oznacza wiązać¹.

¹ Por. A. Jankowski OSB, *Biblijna teologia przymierza*, Katowice 1985, s. 10.

Be'rît – przymierze określało różnorakie więzy społeczne między jednostkami, rodami, szczepami czy plemionami. Były to więzy w bardzo różnych relacjach:

- przymierze zawierały osoby prywatne: Rdz 31, 43–48 (przymierze Jakuba z Labanem); 1 Sm 18, 1–4; 20, 17; 23, 18 (przymierze jako związek przyjaźni Jonatana i Dawida);

- przymierze zawierały jednostki jako reprezentanci mocarstw: 1 Krl 5, 26 (przymierze Hirama króla Tyru i Salomona); 1 Krl 5, 15 (wspomina o przyjaźni Hirama i Dawida, aluzją do tego jest Am 1,9); 1 Krl 15, 19 (przymierze Asy króla Judy z Ben Hadadem królem Syrii);

- przymierze zawierały jednostki z grupami: Rdz 21, 22–33 (przymierze Abrahama z Abimelechem); Rdz 26, 28 (powtórzenie przymierza z Izaakiem); 2 Sm 5, 1–3 (przymierze Dawida ze starszą Izraela, ustanawiające go królem); 2 Krl 11, 4–8 (Jojada zawiera układ z setnikami w sprawie obrony życia ukrytego króla Joasza);

- przymierze zawierały grupy między sobą: Joz 9, 3–27 (podstępne przymierze Gabaonitów z Izraelitami);

- małżeństwo uchodziło też za przymierze: Ml 2, 14.

Na temat przymierzy Starożytnego Bliskiego Wschodu dużo światła rzuciło odkrycie zabytków pisemnych Hetytów, które informują nas o licznych przymierzach zawieranych przez ten niezwykle ważny i interesujący lud zamieszkujący Anatolię i wywierający wpływ także poza nią.

Szczególnie interesujące są przymierza nie wymagające równości stron, potężniejszy kontrahent mógł narzucić przymierze swemu wasalowi, dyktując mu warunki. Silniejszy obiecywał opiekę, słabszy miał wiernie służyć: 1 Sm 11, 1 n. (oblężeni w Jabesz proszą oblegającego, aby zawarł z nimi przymierze, on stawia zbyt wielkie warunki – wyłupienie każdemu prawego oka). W wypadku tego rodzaju przymierza nie istniała możliwość negocjowania warunków. Jeżeli słabszy kontrahent warunki przyjął, przymierze zostawało zawarte, jeżeli nie przyjął, nie zawierano przymierza, co mogło mieć dla odrzucającego warunki skutki tragiczne (mieszkańców Jabesz uratował król Saul).

Przymierze miało swoją oprawę, którą wyrażał rytuał zawierania przymierza. Rytuał ten podkreślał zasadniczą cechę przymierza,

był to układ, który raz zawarty nie mógł już nigdy zostać rozwiązany. Przymierze można było pogwałcić, nie zachowując jego warunków, ale rozwiązać go, to znaczy doprowadzić do sytuacji, w której przymierze już by nie obowiązywało, nie można było absolutnie. Przymierze z Gabaonitami zostało zawarte dzięki ich podstępowi. Udawali bowiem przybyszów z daleka, a byli kolejnym plemieniem, z którym Izraelici mieli walczyć w drodze do podbicia Kanaanu. Kiedy oszustwo wyszło na jaw, przymierze pozostało jednak w mocy. Jozue nie tylko nie podbił Gabaonitów, ale nawet stanął w ich obronie, gdy inne plemiona Kanaanu przeciw nim wystąpiły.

Rytuał zawierania przymierza

Jakkolwiek wspomniane wyżej przymierza dotyczyły spraw świeckich, zawsze miały charakter religijny. Świadczy o tym specjalny rytuał zawierania przymierza, którego elementy można zaobserwować w opisach przymierzy powyżej podanych.

Obydwie strony mocą przysięgi brały na siebie zobowiązania, składano ofiary, rozcinano na dwoje zwierzęta i przechodzono między dwoma połowami, rzucając zaklęcia na ewentualnego gwałciela paktu (Jr 34, 18). Rozcinanie zwierząt wiązało się z rolą krwi w przymierzu. Krew rozciętych zwierząt łączyła symbolicznie zawierających przymierze. Krew jest bowiem siedliskiem życia, jest duszą według myśli semickiej. Arabowie przy zawieraniu przymierza nacinają się i wymieniają krew. Stąd rodzi się pojęcie krwi przymierza.

Do obrzędów zawarcia przymierza należało też ustawienie czegoś upamiętniającego przymierze. Sadzono drzewo (Rdz 21, 33 jak Abraham, który zasadził drzewo tamaryszkowe), sypano kopiec z kamieni (Rdz 31, 48 n.; Jakub i Laban ułożyli kopiec) lub stawiano kamień. Drzewo czy kamień miały być świadkiem przymierza.

Biblijne przymierza z Bogiem

Przymierze wzięte ze stosunków ludzkich doskonale pasowało za model religii szczególnie ze względu na dwie, wspomniane już

wyżej, swoje cechy. Było układem nierozzerwalnym, raz zawarte obowiązywało zawsze, a taka powinna być wiążąca moc religii. Nie można rozwiązać się z więzów religii i uważać, że nic się nie stało. Przymierze zawierana przez nierównych kontrahentów zakładały, że potężniejszy kontrahent może bez dyskusji narzucić swoje prawo. To pomogło Mojżeszowi, który z Bożego natchnienia religię Izraela ujął na sposób przymierza, przekazać w imieniu Boga prawo, a naród, jeżeli chciał zawrzeć przymierze, musiał przyjąć je bez dyskusji. W przeciwnym razie negocjacje ciągnęłyby się w nieskończoność i do niczego by nie doprowadziły. Bóg przez wyprowadzenie Izraelitów z Egiptu i teofanię synajską² dostatecznie wykazał swoją potęgę, tak że Izraelici z trwogą prosili, aby Bóg do nich nie mówił bezpośrednio, ale przez Mojżesza (Wj 20, 18 n.), do którego rzekli: „Uczynimy wszystko, co Pan nakazał” (Wj 19, 8).

Pismo Święte ujmuje zatem religię jako przymierze, podejmując całą treść tkwiącą w terminie *b'erit* i uzupełniając później to pojęcie treścią niezupełnie adekwatnie odpowiadającego terminu, którego użyli tłumacze Septuaginty, *διαθήκη*.

Διαθήκη od *δια-τίθημι* (kładę) zawiera w sobie następujące znaczenia: układ, dyspozycja, rozporządzenie, zarządzenie (łac. *dispositio*), testament. Badania filologiczne pozwalają nam widzieć w tym określeniu więcej idei personalistycznej niż prawnej. Na podstawie badań papirusów, gdzie termin ten występuje, możemy stwierdzić, że chodzi o układ, który zaofiarowany można przyjąć lub odrzucić, ale nie można zmienić.

Czym więc jest przymierze z Bogiem opisane terminami *b'erit* i *diatheke*? Transcendentny Bóg wkracza w dzieje jednostek i narodów, nadaje, ustanawia przymierze nie jako coś dowolnego. Przymierze wypływa z Bożej miłości, ale nakazane jest pod sankcjami moralnymi. Bóg zapewnia szczególną opiekę, człowiek ma wyrazić swoją lojalność wobec Boga przez zachowanie praw moralnych. W istocie swej nie jest to tylko sprawa obowiązku, ale wymiana miłości³.

² Por. T. Jelonek, *Medytacje przed Menorą. Specyficzny wykład historii Izraela* (część II), [w:] *Z badań nad Biblią 4*, Kraków 2001, s. 91–119.

³ Por. A. Jankowski OSB, *Biblijna teologia przymierza*, dz. cyt., s. 13 n.

Od strony prawnej w przymierzu Bóg jest tym, który narzuca prawo, Pismo Święte uzupełnia jednak ten obraz ukazując, że przymierze jest darem miłości, a jego treść jest największą mądrością, jaką Bóg dzieli się z ludźmi.

Kananejczyk zawierając przymierze z Baal – Berit (Panem Przymierza; Sdz 9, 4) spodziewał się odpłaty za swoje ofiary, którymi karmił i poił bóstwo. Odpłata według zasady *do ut des* należała mu się na mocy siły magicznej. Izraelita zawierając przymierze z Bogiem spotyka się z przewyższającą jakąkolwiek równość odpłaty miłością Boga, zobowiązany jednak był do moralnej doskonałości: „Bądźcie świętymi, bo Ja jestem święty, Jahwe Bóg wasz” (Kpł 19, 2)⁴.

Kolejne przymierza w historii zbawienia

Idea przymierza pojawiła się w związku z Mojżeszem i jego ustanowieniem kultu izraelskiego, to on zawarł przymierze między Bogiem a ludem na Synaju. Pismo Święte zastosowało jednak ten model do opisu również wcześniejszych wydarzeń z dziejów zbawienia. Obecnie przejdziemy do ukazania przymierzy z Bogiem tak, jak one zostały przedstawione w tekście biblijnym⁵.

Po raz pierwszy Pismo Święte wspomina o przymierzu Boga z ludźmi przy opisie potopu. Zapowiedź potopu łączyła się z zapowiedzią przymierza (Rdz 6, 17n). Po potopie zapowiedź ta zostaje zrealizowana (Rdz 9, 8–17). Jest to przymierze z Noem, z ludzkością i przyrodą, która jest tłem losów człowieka.

Bóg wychodzi z darmową dobrocią ofiarowaną wszystkim i *na zawsze* (uniwersalizm; por. Syr 44, 18) oraz odkłada łuk jako oręż Bożej kary, zobowiązując się, że nie ześle więcej potopu. Warunkiem nałożonym na człowieka jest zakaz krwiożerczości (Rdz 9, 1–5). Człowiek może spożywać mięso i zwierzęta będą się go bać, nie może spożywać krwi ani przelewać krwi ludzkiej. W krwi bowiem jest życie.

⁴ Por. A. Jankowski, *Ku zbawieniu przez „ekonomię” Starego Prawa*, [w:] *Drogi zbawienia. Od Biblii do Soboru*, (seria: *Studia Instituti Thomistici* t. IV), praca zbiorowa, Poznań 1970, s. 108 n.

⁵ Por. tamże, s. 109–113.

Następnym etapem w Bożej pedagogii przymierzy jest przymierze z Abrahamem, wybranym przez Boga, gdy ludzkość po potopie znów oddaliła się od Boga.

Pismo Święte dwukrotnie opisuje przymierze z Abrahamem. Rdz 15, 7–21 pochodzący z tradycji J nawiązuje do obrzędu przechodzenia między połowami zwierząt. Przechodzi sam Bóg symbolizowany przez ogień i dym (elementy teofanii), bo On sam się zobowiązuje.

Opowiadanie drugie z tradycji P (Rdz 17, 1–14) mówi nie tylko o obietnicach, ale także o obowiązku człowieka. Jest nim obrzezanie jako znak przymierza.

Najważniejszym jest przymierze synajskie⁶, przymierze Prawa. Powołując Mojżesza Bóg objawia mu swoje imię i swoje zamiary względem Izraela (Wj 3, 7–10), który jest *Jego ludem* i któremu zamierza dać ziemię przyobiecana ojcom (Rdz 12, 7; 13, 15; 15, 18–21).

Cel przymierza został podany w Wj 19, 4–6. Bóg utworzy sobie z ludu, który będzie Jego szczególną własnością, królestwo kapłanów i lud święty. Bóg zapewnia opiekę, nakłada jednak warunki. Strzec przymierza należy przez zachowanie nadanego prawa z dekalogiem na czele (Wj 20, 1–17), opisanego w Księdze Przymierza (Wj 20, 22 – 23, 19). Bóg żąda wyłącznego kultu, ustanawia porządek rodzinny i społeczny, nakłada prawo moralne, wprowadza święta. Dla gwałcicieli Prawa Bóg zapowiada kary (Wj 23, 21.33; Pwt 27, 15–28; 28, 15–68). Obrzęd zawarcia przymierza opisany jest w Wj 24, 4–8. Ważną rolę odgrywa krew, którą lud został pokropiony. Krew siedlisko i symbol życia daje niejako nowe życie oparte jakby na wspólnocie krwi z Jahwe.

Po zawarciu przymierza, które lud przyjmuje i akceptuje (Wj 19, 8 n.), następuje według semickiego modelu uczta jako zakończenie ofiary i wyraz wspólnoty osiągniętej przez przymierze (Wj 24, 9–11).

Pamiętką przymierza były doroczne święto Paschy i arka przymierza, zwana *skrzynią Jahwe*, *skrzynią Bożą* lub *skrzynią świadectwa* (Wj 37, 1–9). Arka była znakiem obecności Boga i miejscem spotkania⁷. Spełniała tę rolę do czasu.

⁶ Por. J. H. Prado Flores, *Mojżesz. Poza pustynię*, przekł. A. Wawrykiewicz, Wrocław 1994, s. 111–121.

⁷ Por. T. Jelonek, *Biblijna historia zbawienia*, Kraków 2004, s. 111.

Przymierze synajskie wiąże lud z Bogiem, czyniąc z ludzi społeczność religijną, oddaną do dyspozycji Boga, rządzoną Prawem i będącą podmiotem Bożych obietnic. W ramach przymierza Prawa jest jeszcze mowa o dwu przymierzach. Przymierze z pokoleniem Lewiego (Lb 25, 10–13) zapewniało istnienie wiernego stanu kapłańskiego, przymierze z Dawidem (2 Sm 7, 8–16) zapewniało teokrację (por. Syr 45, 23 n.).

Niewystarczalność Starego Przymierza

Omówione przymierza, będące etapami Bożej ekonomii zbawienia nie były doskonałe i domagały się dopełnienia. Były wyrazem miłości Boga (Pwt 7, 7–9), ale z podkreśleniem tej miłości łączy się groźba kar (Pwt 7, 10). Moment lęku przed groźnym Jahwe bierze górę w opisie teofanii synajskiej. Innym przejawem niedoskonałości jest sprzeczność między uniwersalistycznymi obietnicami, jakie otrzymał Abraham, a wyłączością przymierza z Izraelem i zwróceniem uwagi na pomyślność przede wszystkim doczesną.

Dzieje Izraela pokazują stałe niewierności ludzkiego kontrahenta przymierza. Próbnymi odwrócenia grożących za niewierność kar są kolejne odnowienia przymierza. Jest ono niedoskonałe i niewystarczające, bo wymaga ciągłych ponowień. Mojżesz odnawia przymierze na polach Moabu przed wkroczeniem do Ziemi Obiecanej. Odnowione przymierze zawiera tak zwany Kodeks Deuteronomiczny (Pwt 12–26). Przymierze miało dotąd być odnawiane co siedem lat. W Piśmie Świętym są wzmianki o odnawianiu przymierza w ważniejszych momentach historii. Jozue po przekroczeniu Jordanu i zdobyciu Aj odnawia przymierze (Joz 8, 30–35). Ponownie Jozue odnawia przymierze w Sychem już jako starzec (Joz 24, 25–28)⁸.

Przymierze odnawia Salomon (1 Krl 8, 61), kapłan Jojada za rządów młodego Joasza (2 Krl 11, 17) i Jozjasz po znalezieniu Księgi Prawa (2 Krl 23, 3). Wszystkie te próby nie doprowadziły do trwa-

⁸ Na ten temat por. S. Wypych CM, *Przymierze i jego odnowa. Studium z Teologii Starego Testamentu*, Kraków 2003, *passim*.

łych rezultatów. Dlatego wzmógł się gniew Jahwe na swój naród do tego stopnia, że nie było już ocalenia (2 Krn 36, 14–16).

Ludzki kontrahent przymierza zawiódł kompletnie. Po powrocie z niewoli przymierze odnawia Nehemiasz (Ne 9), ale w drobiazgowości tego odnowienia rodzi się przywiązanie do litery Prawa, które jest nowym objawem niedoskonałości starego przymierza, które będzie musiało ustąpić przed przymierzem wypisanym na sercu i ożywionym przez Ducha.

Zapowiedź Przymierza Nowego

Prorocy zapowiadali kary Boże za nieprzestrzeganie przymierza. Równocześnie podkreślali, że chociaż ludzie zawiedli, Bóg jest zawsze wierny. Jest On Pasterzem ludu (Ez 34), uprawiającym winnicę (Iz 5, 1–7), Ojcem (Iz 64, 7; Ml 2, 10) i Małżonkiem (Oz 1–3; szczególnie 2, 14–23; Iz 54, 4–14; 61, 10; 62, 4 n.; Jr 2, 2; Ez 16, 5–15.22). Będąc takim Bóg nie zawiedzie, nie zmieni planu. Nowym zaślubinom odpowiadać będzie miłość, sprawiedliwość, wierność, poznanie Boga.

Prorok Jeremiasz zapowiada wyraźnie nowe przymierze (31, 31–34). Prawo zapisane niegdyś na kamiennych tablicach zostanie zapisane na sercach ludzkich. To Prawo nowego przymierza zostanie złożone we wnętrzu ludu (w ich piersi) jak poprzednie było na kamiennych tablicach w arce przymierza.

Nowe przymierze⁹ będzie kontynuacją poprzedniego (Ez 16, 60.62), będzie ono wieczne, poprzedzi go bowiem przemiana wewnętrzna (Ez 36, 26 n.) i dar Ducha.

Powraca również myśl o uniwersalistycznym zasięgu przymierza, która występowała już w przymierzu z Noem i Abrahamem. Dokona się to zaś za sprawą Sługi Jahwe (Iz 42, 6; 49, 6). W ten sposób wątek przymierza łączy się z wątkiem mesjańskim. Nowy Testament pokaże nam realizację tej zapowiedzi dokonaną przez Jezusa Chrystusa.

⁹ Por. Cz. Jakubiec, *Stare i Nowe Przymierze. Biblia i Ewangelia*, Warszawa 1961, s. 107–128.

Zawarcie Nowego Przymierza

Nowy Testament nawiązuje do zapowiedzi Starego Testamentu i przedstawia nam dzieło Chrystusa jako zawarcie nowego przymierza. Dokonało się to przez krwawą ofiarę krzyżową, a zostało antycypowane w czasie Ostatniej Wieczerzy¹⁰. Ewangelisti podkreślają łączność Wieczernika i Kalwarii. Widzimy to w tym, że według żydowskiej rachuby czasu Ostatnia Wieczerza i Śmierć na Krzyżu zamykają się w ramach jednego dnia. Żydzi bowiem liczyli dzień od wieczora do wieczora dnia następnego. Bez wnikania w dyskusję na temat terminu Ostatniej Wieczerzy i czasowego rozkładu wydarzeń związanych z opisów Męki Jezusa, to ważne dla naszych rozważań stwierdzenie o zamierzonym przedstawieniu jedności Wieczernika i Kalwarii, nie ulega wątpliwości.

To samo, co zaczęło się w Wieczerniku, zostało na Kalwarii dopełnione. Opis wieczernikowej antycypacji najwyraźniej podkreśla aspekt przymierza, nowego przymierza. Wieczerza, którą spożył Jezus wraz z uczniami przed swoją męką była wieczerzą paschalną. Spożywali ją Izraelici na pamiątkę wyjścia z Egiptu. Była to wieczerza rytualna z bogato rozwiniętym i ustalonym rytuałem podkreślającym symboliczne znaczenie znaków, przez które Izraelita przeżywał pamiątkę, czyli uobecnienie, zbawczego wydarzenia. Przeżywając tę pamiątkę stawał się sakramentalnie uczestnikiem samego wydarzenia. Jezus w ramy takiej uczty wprowadził nową treść.

Centralnym punktem uczty paschalnej było spożycie baranka, którego zabijano na terenie świątyni (na dziedzińcu kapłańskim). Jeżeli z ważnych przyczyn uczta paschalna odbywała się przed oficjalnym czasem zabijania baranków, nie spożywano na niej baranka. Tak mogło być też w czasie Ostatniej Wieczerzy. W czasie bowiem zabijania baranków Jezus umierał na Krzyżu, jak podkreśla to Ewangelia św. Jana (między godziną szóstą a dziewiątą).

W czasie uczty paschalnej Jezus podał uczniom swoje Ciało i swoją Krew. Nowy Testament relacjonuje to czterokrotnie, u trzech Synoptyków i w pierwszym Liście do Koryntian. Te cztery relacje

¹⁰ Por. Cz. Jakubiec, dz. cyt., s. 249–261, J. Drozd, *Ostatnia Wieczerza Nową Paschą*, Katowice 1977.

pozwalają nam wyodrębnić dwie tradycje, będące świadectwem dwu form liturgii pierwotnego chrześcijaństwa. I tak: Mk 14, 22–25 oraz Mt 26, 26–29 przekazują nam jedną tradycję, Łk 22, 15–20 oraz 1 Kor 11, 23–26 drugą.

Obie tradycje przy konsekracji wina mówią o przymierzu:

- to jest moja Krew Przymierza, która za wielu będzie wylana (na odpuszczenie grzechów) – Mk i Mt, słowa w nawiasie dodaje Mt;
- Kielich ten jest Nowym Przymierzem we Krwi mojej, (która za was będzie wylana) – 1 Kor, Łk, słowa w nawiasie dodaje Łk.

Pierwsza tradycja nawiązuje bardziej do przymierza synajskiego i podkreśla element pamiętki (w biblijnym tego słowa znaczeniu), mówiąc *za was* wskazuje na apostołów jako na pierwociny całego ludu. Rodzi się tu nowy lud Boży. Krew Przymierza nawiązuje do Synaju (Wj 24, 8), przymierze nowe zaś do prorocstwa Jeremiasza (31, 31) oraz Ezechiela (36, 25 n.).

Teksty o konsekracji wina zwracają uwagę na kielich. Jest to uczta paschalna, w czasie której według tradycji należało spełnić cztery kielichy. Tradycja nawiązywała tu do tekstu z Księgi Wyjścia (6, 6 n.). Wspomnianym tam czterem dziełom Boga (uwolnię, wybawię, wyswobodzę, wezmę) odpowiadały poszczególne kielichy.

Kielich oznacza część czegoś co stanowi czyjąś własność, oznacza zatem wspólnotę z kimś, udział w czymś (Ps 16, 5; 116, 13). Psalm 116 należał do tak zwanego Hallelu czyli śpiewu rytualnego stanowiącego część obrzędu uczty paschalnej. Stanowiły go psalmy 113–118, dzielił się na dwie części, pierwsza część była śpiewana przed drugim kielichem, część drugą śpiewano po trzecim kielichu. Treść wspomnianych Psalmów wprowadza w nastrój przeżyć paschalnych, z którymi Jezus powiązał zawarcie nowego przymierza. Podając kielich swojej Krwi podejmuje dobrowolnie śmierć na odkupienie wielu i nawiązuje do postaci Sługi Jahwe (Iz 42, 6; 53, 10 n.). W czasie Ostatniej Wieczerzy antycypuje ofiarę krzyżową, przelanie bowiem Krwi na krzyżu jest podstawą przemiany wina w Krew i decydującym aktem zawarcia Nowego Przymierza.

Ontyczna nowość Nowego Przymierza

Śledzone poprzednio relacje odnośnie do Ostatniej Wieczerzy mówią o przymierzu:

- Mk 14, 24: To jest moja krew Przymierza.
- Mt 26, 28: to jest moja krew Przymierza.
- Łk 22, 20: Ten kielich to Nowe Przymierze.
- 1 Kor 11, 25: Kielich ten jest Nowym Przymierzem.

Nowy Testament używa tu wszędzie greckiego terminu διαθήκη, który w Nowym Testamencie występuje 33 razy, w dwu ostatnich miejscach mamy καινή διαθήκη (nowe przymierze). Interesuje nas szczególnie ten rys nowości.

Wobec centralnego znaczenia jakie w Piśmie Świętym odgrywa przymierze jako model religijnego stosunku Boga i człowieka, te 33 wystąpienia nie są dużą liczbą. W wielu jednak miejscach autorzy Nowego Testamentu zajmują się rzeczywistością nowego przymierza, nie używając słowa *przymierze*.

Wśród 33 wystąpień terminu διαθήκη, cztery zostały już przytoczone, siedemnaście (ponad połowa!) znajduje się w Liście do Hebrajczyków. Pozostałe znajdują się w innych różnych księgach.

Przegląd tych miejsc pozwoliłby nam zwrócić uwagę na następujące określenia przymierza zawartego przez Chrystusa. Jest ono:

- lepsze – Hbr 7, 22; 8, 6;
- inne (w sensie lepsze) – Hbr 8, 9.10;
- wieczne – Hbr 13,20;
- przede wszystkim nowe (καινή) – Łk 22, 20; 1 Kor 11, 25; 2 Kor 3, 6; Hbr 8, 8.10; 9, 15;
- odnowione (νέα) – Hbr 12, 24.

Język grecki posiada dwa przymiotniki określające nowość, ale nie są one synonimami. Καινός, -ή, -όν oznacza nowość ontyczną. Przymiotnikiem tym opisuje się rzecz z istoty nową. I takim jest nowe przymierze. Przymiotnik zaś νέος, -α, -ον oznacza nowość w sensie nowego pojawienia się, świeżość, stąd przymierze odnowione.

Przymierze nowe jest ontycznie nowe, nowe pod względem swej natury, jakościowo lepsze. Do tego wniosku doprowadza nas analiza

filologiczna terminologii, jakiej używają autorzy Nowego Testamentu na określenie nowego przymierza.

Nowość ontyczna wyrażona w Piśmie Świętym przy pomocy przymiotnika *καλώς* odnosi się do rzeczywistości zbawczej. Nowe jest to, co jest inne Boskie, zbawcze. I tak: Bóg zapowiada, że dokona rzeczy nowej (Iz 43, 19; zapowiedź zbawienia), wybawienie przedstawione jest jako nowe stworzenie (Iz 41, 20; 45, 8; 48, 6 n.); Bóg uczyni nowe niebo i nową ziemię (Iz 65, 17; 66, 22; 2 P 3,13), w Chrystusie zbawiony staje się nowym człowiekiem (1 Kor 15, 22.44–49; 2 Kor 5, 17; Ga 6, 15), rzeczywistość zbawcza i eschatologiczna to Nowe Jeruzalem (Ap 21–22).

Dlatego zbawieni uczestniczą w nowości, czego wyrazem jest ich pieśń nowa (Ps 33, 3; 40, 4; 96, 1; 144, 9; 149, 1; Iz 42, 10; Ap 14, 3). Pieśń nowa zawsze związana jest ze zbawieniem dokonywanym przez Boga. Te przykłady naświetlają znaczenie ontycznej nowości, jaką przymierzu przypisuje Nowy Testament.

Nowotestamentalne obrazy Nowego Przymierza

Przegląd tekstów Nowego Testamentu, zawierających termin *przymierze* nie obrazuje całej nowotestamentalnej nauki o przymierzu nowym. Jezus umieścił przymierze w sercu swej religii i dzięki temu temat przymierza jest tłem rozważań nowotestamentalnych nawet jeżeli nie wymienia się terminu.

Przypatrzymy się pobieżnie najważniejszym pouczeniom Nowego Testamentu na temat Nowego Przymierza.

List do Galatów to gwałtowna polemika z judaizującymi. Problem powraca w Liście do Rzymian, gdzie św. Paweł podejmuje go już spokojnie. Św. Paweł broni twierdzenia, że usprawiedliwienie dokonuje się przez wiarę w Jezusa jako Mesjasza, a nie przez samo wypełnienie przepisów Prawa. Jest to więc zagadnienie starego i nowego przymierza. Prawo i przymierze, które go ustanawiało były dobre. „Prawo samo jest bezsprzecznie święte; święte, sprawiedliwe i dobre jest też przykazanie” (Rz 7, 12). Przymierza i nadanie Prawa to przywileje Izraela (Rz 9, 4). Prawo stało się wychowawcą prowadzącym do Chrystusa (Ga 3, 24). Stare Przymierze było w ramach

Bożej ekonomii. Było jednak słabe i niewystarczające, nie dawało mocy do zachowania przykazań. Dlatego konieczne jest uzupełnienie, a kresem ekonomii Bożej, kresem mocnym i usprawiedliwiającym jest nowe przymierze. Wyjaśnieniu tej prawdy służy św. Pawłowi alegoria Sary i Hagar (Ga 4, 21–31).

Przeciwstawienie Jerozolimy obecnej i górnej to obraz przeciwstawienia dwu przymierzy. Nowe jest tak bogatą i urzekającą rzeczywistością, że wyrywa się św. Pawłowi okrzyk radości: „Tak to, bracia, nie jesteśmy dziećmi niewolnicy, ale wolnej” (Ga 4, 31).

Trzeci rozdział Drugiego Listu do Koryntian przeciwstawiając stare i nowe przymierze, pokazuje doskonałość i wyższość tego ostatniego (2 Kor 3). Przeciwnicy Pawła, którzy siali zamęt w Kościele korynckim powoływali się na jakieś, nieznane nam listy polecające. Paweł stwierdza, że nie potrzebuje takich listów, bo nawróceni przez niego Koryntianie są najwspanialszym i żywym listem. List ten jest jawny i czytelny dla wszystkich. Ten list, którego autorem jest sam Chrystus (por. 1 Kor 3, 6), nie jest napisany atramentem, lecz Duchem Boga żywego, nie na kamiennych tablicach, ale na żywych tablicach serc. To ostatnie przeciwstawienie ma swój kontekst biblijny w Wj 31, 18 i Jr 31, 33, wprowadzając nas w tematykę związaną z przymierzem synajskim i nowym przymierzem.

Opis zawarcia przymierza synajskiego stwierdza odnośnie do Izraela: „Wy będziecie mi królestwem kapłanów i ludem świętym” (Wj 19, 6). Nowy Testament wielokrotnie w sposób bardzo wyraźny do tego nawiązuje¹¹. Ze względu na kontekst przymierza odnośne teksty Nowego Testamentu należy zaliczyć do tekstów rozwijających naukę o nowym przymierzu.

Pierwszy List świętego Piotra zwraca się do ochrzczonych, nazywając ich wybranym plemieniem i królewskim kapłaństwem (2, 9). Ta charakterystyka ludu nowego przymierza znajduje się w znamennym kontekście, nawiązującym do faktu Wyjścia, który jest traktowany jako typ rzeczywistości nowej. Księżę Apostołów zachęca do trzeźwości i nadziei (1, 13), zachęca do świętości (1, 14 n.), zachęca do posłuszeństwa i bojaźni Bożej (1, 17–21), zachęca do wz-

¹¹ Por. A. Jankowski, K. Romaniuk, *Kapłaństwo w Piśmie świętym Nowego Testamentu*, Katowice 1972, s. 79–95, 105 n.

jemnej miłości (1, 22–25) i w końcu zachęca do przemiany i pragnienia duchowego pokarmu (2, 1 n.) i świętości życia (2, 4–6).

We wszystkich tych zachętach widać wyraźną transpozycję. Rzeczywistość nowego przymierza przerasta rzeczywistość przymierza starego. Nic dziwnego skoro lud nowego przymierza został nabyty „drogocenną krwią Chrystusa jako baranka niepokalanego i bez skazy” (1, 19), dlatego powołany jest do życia nie z ginącego nasienia, ale z niezniszczalnego dzięki słowu Boga, które trwa (1, 23).

Mesjański Lud Boży jest ciągle wznoszącą się budowla, której fundamentem jest Chrystus. Jest to duchowa świątynia, święte kapłaństwo dla składania duchowych ofiar (2, 5). Chrystus jest żywym kamieniem (2, 4), chrześcijanie też są żywymi kamieniami (2, 5). Ofiary duchowe to przede wszystkim składane w Duchu (por. J 4, 24), są one przeciwieństwem materialnych ofiar Starego Przymierza. W ten sposób całe życie chrześcijan winno być liturgią.

„Chodź, ukazać ci Oblubienicę, Małżonkę Baranka” (Ap 21, 9) – te słowa słyszy wizjoner w Apokalipsie św. Jana i ukazane mu zostało Miasto święte – Jeruzalem, zstępujące z nieba od Boga. Stary Testament często zapowiada, że Bóg zamieszka wśród ludu. Miejszem tego zamieszkania ma być Syjon – Jerozolima. Z tą myślą łączy się w Apokalipsie obraz Oblubienicy. Kościół-Oblubienica jest Nowym Jeruzalem. Zamieszkanie Boga i zaślubiny z ludem to tematy wiążące się z przymierzem. Apokalipsa mówiąc o zaślubinach Baranka, nie używa terminu *przymierze*, ale rozwija teologię przymierza. Nowe przymierze jest wyrazem niczym niezastąpionej, wiernej, niezbadanej i wiecznej miłości Boga-Oblubieńca. Jeruzalem niebieskie jest wypełnieniem, ale równocześnie przekroczeniem zapowiedzi odnoszących się do Syjonu. Nowa rzeczywistość przerasta starą i wszystkie oczekiwania. Wspaniałość Miasta świętego odpowiada bogactwu nowości nowego przymierza.

Stare i Nowe Przymierze w teologii Listu do Hebrajczyków

Na trzydzieści trzy razy występowania terminu *przymierze* w Nowym Testamencie siedemnaście przypada na List do Hebrajczyków. Już to zestawienie naprowadza na myśl, że w Liście tym

problematyka przymierza będzie szeroko omawiana, najważniejszym natomiast dla naszego zagadnienia jest przeciwstawienie zawarte w Hbr 12, 18–24¹².

Sama budowa rozważanej perykopy, podkreślona wprowadzającymi frazami „nie przystąpiliście, lecz przystąpiliście”, pokazuje, że Autor Listu zawarł w niej przeciwstawienie. Odnosi się ono do Starego i Nowego Przymierza, ale chcemy bliżej poznać aspekt, pod jakim dokonuje się to porównanie.

Symetria struktury oparta jest na ilości elementów wyrażających obie porównywane rzeczywistości. Tych elementów w obu członach jest po siedem. Cała perykopa składa się z dwu części. Wprowadzone są przez frazy zawierające czasownik przystąpiliście. Po tym wprowadzeniu w obu częściach występuje jakby hasło wywoławcze omawianej rzeczywistości. W pierwszej części jest nim *to co dotykalne*, w drugiej *góra Syjon*. Hasło wywoławcze jest potem opisywane za pomocą siedmiu elementów.

Oto graficzne przedstawienie struktury perykopy:

Nie przystąpiliście bowiem
do tego co dotykalne
i do płonącego ognia
i do gęstniejącego pomroku
i do ciemności
i do nawałnicy burzy
i do dźwięku trąby
i do takiej wymowy słów, że słyszący prosili, aby do nich więcej nie mówił;
nie znosili bowiem przykazania: nawet jeśliby zwierzę dotknęło góry,
niech będzie ukamienowane,
i, tak straszne było to zjawisko, że Mojżesz powiedział:
przeżony jestem i drżący.

Natomiast przystąpiliście
do góry Syjon
i do miasta Boga żyjącego, Jeruzalem niebieskiego,
i do wielkiej liczby aniołów, na uroczyste zebranie
i do zgromadzenia pierworodnych zapisanych w niebiosach,
i do Boga Sędziego wszystkich

¹² Por. T. Jelonek, *Dotykalne i Góra Syjon. Właściwa treść przeciwstawienia w Hbr 12, 18–24*, „*Analecta Cracoviensia*” 9(1977), s. 139–154.

i do dusz sprawiedliwych doprowadzonych do celu,
i do Jezusa pośrednika odnowionego przymierza
i do krwi pokropienia bardziej wymownej niż Abel.

Autor przeciwstawia *dotykalne* i *górze Syjon*. Dotykalność jest aspektem przymierza synajskiego. Analiza elementów opisujących tę dotykalność oraz wiersza 27 wspominającego o chwiejności, skłania do twierdzenia, że termin *dotykalność* należy rozumieć bardzo szeroko jako materialność, zmysłowość, niewystarczalność, ułomność, kruchość, chwiejność, niedoskonałość. To zaś co niebieskie, pełne, niewzruszone i doskonałe określił Autor jako *górze Syjon Nowego Przymierza*. Tę rzeczywistość opisał również szeroko za pomocą siedmiu określeń, których bliższa analiza pozwala odkryć wspaniałe perspektywy.

Nowe przymierze nazywa tu Autor odnowionym, chodzi mu bowiem o ciągłość, o to, że zachodzi tu realizacja oczekiwań, że w sposób ciągły rozwija się ta sama ekonomia Boża, której przymierze synajskie było jednym etapem, a przymierze nowe jest następnym. W tym sensie jest odnowieniem. Istotną myślą Autora jest podkreślenie kontynuacji, choć w wielu innych miejscach podkreśli on ontyczną nowość tej nowej rzeczywistości.

Omawiane przeciwstawienie nie odnosi się do Starego i Nowego Przymierza jako takich, gdyż przede wszystkim podkreśla jedność zbawczej ekonomii Boga, która realizuje się w dwu etapach. Autor przeciwstawia sobie aspekty obu etapów. Pierwszy jest niedoskonały, kruchy, chwiejny i niewystarczający, objawiony przy pomocy materialnych znaków. Drugi jest doskonały, trwały, mocny, przebogaty, natury duchowej.

Tym obrazem Nowego Przymierza w Nowym Testamencie zakończymy nasze rozważania o przymierzu w nauce Pisma Świętego.

Biblical Notion of Covenant Summary

Covenant belongs to the most basic notions of religious message as it became a model of religion, which was presented in the Holy Scriptures. Before it was endowed with religious content and became an expression of mutual relationship between God and man, covenant was an inspiration referring to relations among people. Covenant as taken from the relations among people, fit perfectly as a model for religions owing to, in particular, its two features. It was an indissoluble treaty and, entered by two unequal parties endowed the stronger one with a right to dictate conditions.

The Scriptures describe three basic types of covenant, the most important of which was the Sinai one. It was an imperfect covenant; it had to be renewed and because of that the Old Testament announces a new one. This is done by Christ, and the New Testament demonstrates its superiority over the old covenant as well as its ontic novelty.